

Mūsų jubilatai

ŠIMTAS METŲ LIETUVOS PSICHOLOGŲ UGDYTOJUI PROF. A. GUČUI

Eglė Rimkutė

2007 m. gruodžio 4 d. sukako 100 metų nuo ilgamečio Vilniaus universiteto profesoriaus Alfonso Gučo gimimo. Praėjusio šimtmečio pradžioje prasidėjęs ir beveik iki jo pabaigos (1988 m. sausio 28 d.) trukęs šio mokslininko gyvenimas neatskiriama susijęs su Lietuvos psichologija, jos šaknimis ir dabartine savastimi, todėl, minėdami A. Gučo gimtadienį, mes neišvengiamai turėsime sklaidyti ir psichologijos istorijos puslapius. Vis ilgesnis laiko tarpas skiria mūsų dienas nuo prof. A. Gučo gyventos epochos, leidžia geriau suprasti ne tik jo darbų prasmę ir vertę, bet ir dabartinę Lietuvos psichologijos būklę.

Lietuvos psichologijos ir A. Gučo profesinio kelio pradžia

A. Gučo gyvenimo kelio apžvalgą norėčiau pradėti nuo tada, kai jis nusprendė savo profesinę veiklą susieti su psichologija. Tai buvo 1928 m., kai, baigęs Biržų gimnaziją, 21 metų jaunuolis įstojo į Vytauto Didžiojo universitetą ir pasirinko psichologijos ir pedagogikos studijas. Tai buvo pati profesionaliosios psichologijos Lietuvoje pradžia, pirmasis jos gyvavimo dešimtmetis. Kad galėtume pajusti to laiko dvasią, pabandykime nusikelti į praeitį ir iš dokumentuose likusių įrašų atkurti kiek išsamesnį tuometės situa-

cijos vaizdą.

XIX a. pabaigoje, kai Vakarų Europoje ir Amerikoje kūrėsi pirmosios psichologijos laboratorijos ir būrėsi akademiškos psichologijos studijų bendruomenės, Lietuvoje ne tik nebuvo aukštosios mokyklos (Vilniaus universitetą caro valdžia uždarė 1832 m.), bet buvo draudžiamas net raštas lietuviškais rašmenimis. Todėl 1922 metais, kai Aukštieji kursai Kaune buvo performuoti į Lietuvos universitetą, buvo tas laikas ir ta erdvė, kur ėmė rasti pirmieji profesionalios psichologijos daigai. Teologijos-filosofijos fakultete buvo įsteigta Teoretinės ir eksperimentinės Psichologijos katedra (vedėjas M. Reinys), o Humanitarinių mokslų fakultete – Bendrosios ir eksperimentinės psichologijos katedra (vedėjas I. Tamošaitis). Be to, Humanitarinių mokslų fakultete prie Pedagogikos ir jos istorijos katedros buvo įsteigta Eksperimentinės pedagogijos ir psichologijos laboratorija (katedrai ir laboratorijai vadovavo J. Vabalas-Gudaitis). Tuo metu neretai katedras sudarė tik vienas ar du žmonės, skaitę po du tris atitinkamų dalykų kursus. Pirmieji psichologijos dėstytojai universitete buvo dvasinės akademijas baigę ir filosofiją Vakarų Europos universitetuose studijavę Mečislovas Reinys ir Izidorius Tamošaitis bei kiek kitokią patirtį Petrapilio universitete įgijęs Jonas Vabalas-Gudaitis, kuriam padėjo Vladimiras Lazer-

sonas. J. Vabalas-Gudaitis, dar studijuodamas fiziologiją Petrapilio universitete, pradėjo dirbti žymaus rusų psichologo A. Nečijajevo laborantu, o vėliau asistentu jo vadovaujamoje Eksperimentinės pedagoginės psichologijos laboratorijoje. A. Nečijajevas, kuris buvo entuziastingas eksperimentinių psichologijos ir pedagogikos tyrimų šalininkas, savo idėjomis patraukė ir J. Vabalą-Gudaitį, kuris per šešerius darbo laboratorijoje metus ne tik talkino atliekant dėmesio bei reakcijų tyrimus, bet ir pats savarankiškai ėmė gilintis į W. Wundto diegiamo psichologinio eksperimento metodologinius klausimus. Grįžęs į Lietuvą ir aktyviai įsitraukęs į Lietuvos universiteto atkūrimo darbus, jis ypač ėmė rūpintis psichologijos laboratorijos steigimu ir empirinių psichologijos ir pedagogikos tyrimų, kurių iki tol Lietuvoje nebuvo, diegimu ir plėtote. Jo pastangomis per pirmąjį universiteto gyvavimo penkmetį, kaip ataskaitoje rašė pats J. Vabalas-Gudaitis, laboratorija jau turėjo „apie 200 aparatų ir prietaisų pedagoginiams ir psichologiniams bandymams daryti“ (Lietuvos universitetas: 1922.II.16 – 1927.II.16).

Kartu su J. Vabalu-Gudaičiu laboratorijos reikalais rūpinosi ir joje dirbo V. Lazersonas, kuris tuo pačiu metu ėjo Bendrosios ir eksperimentinės psichologijos katedros vyriausiojo asistento, o vėliau – privatdocento pareigas, dėstė Vaiko psichologijos kursą. Jis darbą universitete pradėjo po filosofijos ir psichologijos studijų Ciuricho universitete ir vėliau keliuose universitetuose tęstų medicinos studijų. Ciuriche vadovaujamas psichologo F. Schumano buvo apgynęs daktaro disertaciją apie judėjimo suvokimą.

Tokia buvo aplinka, į kurią pateko Biržų gimnazijos abiturientas A. Gučas, nepabūgęs naujo, Lietuvoje dar mažai žinomo mokslo.

Tuo metu Vakarų Europoje vis labiau aiškėjo, kad psichologija gali būti taikomojo pobūdžio. Viena iš jos taikomųjų galimybių – padėti žmogui pasirinkti jo psichinėms savybėms tin-

kamiausią profesiją. Ten, ypač Vokietijoje, populiari tapo psichotechnika, kur įgyvendinant jos pradininko H. Münsterbergo teorines idėjas, ėmė steigtis psichotechnikos laboratorijos, institutai, konsultavimo įstaigos. J. Vabalo-Gudaičio, kuris buvo gerai susipažinęs su tuo metu Europoje pirmaujančia Vokietijos psichologija, iniciatyva ir Lietuvoje 1931 m. buvo įsteigta Lietuvos psichotechnikos ir profesinės orientacijos draugija. Viename iš keturių draugijos padalinių savo profesinę veiklą pradėjo ir A. Gučas, kuris, kaip ir daugelis tuometinių studentų, turėjo pats užsidirbti mokslui ir pragyvenimui būtinų lėšų. Šios draugijos darbuotojai, naudodamiesi J. Vabalo-Gudaičio į lietuvių kalbą išverstais ir jo paties sukurtais testais, tyrė ir konsultavo Kauno moksleivius bei įvairių profesijų darbuotojus. Jau 1933 m., kaip šios draugijos darbuotojas, A. Gučas periodiniuose leidiniuose paskelbia savo pirmuosius straipsnius „Kada pasirinkti profesiją?“, „Psichotechnikos darbo pradžia ir perspektyvos Lietuvoje“. Po jų, remiantis šio darbo patirtimi ir sukaupta medžiaga, buvo paskelbti dar keli A. Gučo straipsniai, o 1937 m. išėjo ir knygelė „Pašaukimas ir darbas (Psichotechnikos bruožai tėvams, mokytojams ir mokiniam)“. Kartu besiplečiantys moksliniai A. Gučo interesai krypsta į vaiko psichologiją, jį domina vaiko mokyklinės sambrandos ir jos įvertinimo būdų klausimai, kuriuos jis apžvelgia visuomenei skirtų žurnalų „Tautos mokykla“ ir „Mokykla ir visuomenė“ puslapiuose. Lietuvos vaiko draugijos paskatintas jis pradeda rengti vadovėlių vaikų darželių auklėtojoms.

Norėdamas pagilinti savo VDU įgytas psichologijos žinias, 1937 m. A. Gučas išvyko į Vieną, kur stažavosi pas Šarlotą ir Karlą Bühlerius. Ten buvo numatyta ir A. Gučo būsimos disertacijos tema, pradėta rengti tyrimo metodika. Kitus metus jis dar tęsė savo studijas Jenoje pas P. Petersoną, kartu dirbdamas prie pradėto vadovėlio. 1939 m. pasirodė jo parengta „Vaikų

darželio pedagogika“. Jos pratarėmėje A. Gučas pažymėjo, kad, neturėdamas galimybių atsidėti originalaus vadovėlio rašymui, jis pasirinko laisvai pristatyti austrų autoriaus A. Simoničo knygą: „Neverčiau A. Simoničo knygos ištisai, nes mums joje daug kas svetima arba visai nepritaikyta mūsų gyvenimui. Kai ką paėmiau iš jo ištisai, kai ką trumpinau ir taisiau, vadovaudamasis tuo, kas man pažįstama iš Lietuvos vaikų darželio darbo ir ką geresnio teko pastebėti svetur. Taip pat naudojausi ir įvairia literatūra. Taikydamas leidinį mūsų gyvenimo sąlygoms ir kai kurių skyrių pasigedęs, turėjau pats juos rašyti.“ Antrasis šios knygos leidimas išėjo 1994 m., kai prof. A. Gučo jau nebebuvo. Šio leidimo pratarėmę parašiusi habil. edukologijos dr. M. Lukšienė teigia, kad, nors būdamas kuklus, A. Gučas rašė parengęs vadovėlį pagal A. Simoničių, derėtų autoriumi pripažinti A. Gučą. Ji pažymi, kad knygoje remiamasi lietuvių tautos kultūra, Lietuvos vaiko draugijos nužymėta ir psichologijos duomenimis pagilinta pedagogikos samprata. „Visa tai buvo savita, kūrybiška ir labai paveikė Lietuvos ikimokyklinio ugdymo tradicijos formavimąsi“ (M. Lukšienė, 1994).

1939 m. grįžęs į Lietuvą A. Gučas pradeda dirbti psichotechnikos kabineto vadovu ir skaičiuoti paskaitas Vytauto Didžiojo universitete. Tačiau aplink jau vyrojo artėjančio karo nuojauta, kuri netrukus pasitvirtino: 1939 m. nacistinė Vokietija užpuolė Lenkiją, o 1940 m. Raudonoji armija okupavo Lietuvą. Prasidėjo perversmų ir visuotinės suirutės metas.

Karo ir pirmieji okupacijų metai

1939 m. Lietuvai atgavus Vilnių, o 1940 m. atkūrus Vilniaus universitetą, Humanitarinių mokslų fakultetas iš Kauno buvo perkeltas į Vilnių. Vietoje anksčiau buvusios bendros Pedagogikos ir psichologijos katedros buvo įsteigtos atskiros Psichologijos (vedėjas V. Lazersonas) ir

Pedagogikos (vedėjas J. Vabalas-Gudaitis) katedros. Tačiau 1941 m., Vokietijai okupavus Lietuvą, Psichologijos katedros, kurioje tuomet dirbo A. Gučas, vedėjas V. Lazersonas buvo suimtas ir išvežtas į Dachau koncentracijos stovyklą, kurioje 1945 m. buvo sušaudytas; J. Vabalas-Gudaitis dėl savo lojalumo sovietų valdžiai pašalintas iš universiteto. Tad kurį laiką šiems mokslams universitete liko atstovauti vienintelis psichologas A. Gučas. Tačiau šiuo ypač sunkiu laikotarpiu A. Gučas nenuleido rankų ir visas jėgas sutelkė pradėtos disertacijos rašymui. Vadovaujamas prof. V. Sezemano jis 1943 m. baigė savo disertaciją „Izoliuojamosios abstrakcijos vystymosi tyrimai“. 1944 m. ji buvo apginta Humanitarinių mokslų fakulteto taryboje, o jos autoriui suteiktas filosofijos daktaro laipsnis. Disertacijoje, remiantis pateiktos figūros ieškojimu siužetiniuose paveikslėliuose, analizuojama abstrahavimo proceso ontogenetinė raida.

Patriotiškai nusiteikęs ir stratego išminties nestokojantis A. Gučas gerai suprato istorijos mestą iššūkį Lietuvos psichologijai ir jam, kaip jos atstovui. Jis suprato, jog šiomis okupacijos sąlygomis svarbiausia neleisti sunykti prieš karą pasirodžiusiems glėžniams psichologijos daiktams. Tam reikėjo sukurti institucijas, kurios rūpintųsi psichologijos žinių sklaida, išsiugdyti jose galinčių dirbti lietuvių specialistų, kad vakuojančių vietų neužimtų „vyresnieji broliai“. Asmeninę gerovę, net ir savo mokslines ambicijas reikėjo kuriam laikui atidėti į šalį. Šis atsakomybės jausmas, žinant, kad daugiau nėra kuo pasikliauti, nėra tu, kurie galėtų padaryti geriau, vertė užimti net kelis vadovaujančius postus iš karto. 1944 m. jis paskiriamas Vilniaus universiteto Psichologijos katedros, o 1945 m. – ir Vilniaus pedagoginio instituto Psichologijos katedros vedėju ir kartu iki 1947 m. eina VU Istorijos-filologijos fakulteto prodekanu, o vėliau dekanu pareigas. Atsižvelgdamas į tai, kad studentams labai trūksta mokomosios

literatūros, A. Gučas imasi pats versti žymiausių rusų psichologų straipsnius ir vadovėlius. 1947 m. išeina jo į lietuvių kalbą išverstas B. Teplovo vadovėlis „Psichologija“, verčiamas P. Ševariovo „Psichologijos kurso iliustracijos ir bandymai“.

Pirmieji pokario dešimtmečiai

Nors oficialiai 1945 metais karas baigėsi, tačiau Lietuvai, kaip dabar jau viešai pripažįstama, tai neatnešė nei taikos, nei ramybės. Tęsėsi represijos ir tebevažiavo ešalonai į Sibirą, kovojo partizanai, nežmoniškas fizines ir dvasines kančias kentėjo iš savo žemių prievarta į kolektyvus varomi ūkininkai. Okupacija nė vienam gyventojų sluoksniui nedarė išimties. Inteligentija labiau nei kiti patyrė gniuždančią ideologinę priespaudą bei rusifikacijos tendencijas. Tai labai aiškiai pajuto Vilniaus universiteto darbuotojai. Visų sprendimų centru tapusi Maskva anuliuo vokiečių okupacijos metais įgytus mokslo laipsnius, tad daktaro laipsnio neteko ir A. Gučas. Sovietų įvesti mokslų kandidato ir daktaro laipsniai, teikiami už sovietinėje Lietuvoje apgintas disertacijas, turėjo būti tvirtinami Maskvos atestacinės komisijos. Vilniaus universitetas galėjo dirbti tik pagal Maskvos universiteto mokymo programas, į lietuvių kalbą galėjo būti verčiami tik tie užsienio autorių darbai, kurie jau buvo išversti į rusų kalbą. Komunistų partija tapo viską kontroliuojančia, prižiūrinčia ir sprendžiančia jėga.

Po karo atnaujintos psichologijos ir pedagogikos studijos Vilniaus universitete jau 1946 m. partinės valdžios sprendimu buvo nutrauktos, motyvuojant tuo, kad 1945 m. mokytojus rengiančiame Vilniaus pedagoginiame institute įsteigta jungtinė psichologijos, logikos ir lietuvių kalbos specialybė. Dėstyti šiems studentams taip pat buvo pakviestas A. Gučas ir jis, žinoma, neatsisakė. Po kiek laiko kai kurie šios specialybės, kuri gyvavo iki 1955 m., absolventai patys

tapo psichologijos dėstytojais įvairiose Lietuvos aukštosiose mokyklose. Tai daug kam žinomi M. Garbačiauskienė, A. Jacikevičius, S. Kregždė, J. Lapė, S. Paužaitė, A. Poškienė ir kt. Juos A. Gučas vadino antrąja Lietuvos psichologų karta. Taip pamažu ėmė rasti daugiau talkininkų, kai kurie iš jų vėliau tapo artimais A. Gučo bendradarbiais ir bičiuliais, su kuriais galima buvo atvirai ir neformaliai aptarti svarbiausius klausimus.

O tų klausimų, ypač einant atsakingas pareigas, buvo visokių. Žinant, kad visas vadovaujamas personalas yra kruopščiai stebimas budrios saugumiečių akies, kad veikė nerašytas įstatymas, jog visi įstaigų ir svarbiausių padalinių vadovai turi būti komunistų partijos nariai, A. Gučui iškilo sudėtingas uždavinys. Ir vis tik jis, vienas iš vos kelių nepartinių katedros vedėjų, sugebėjo išlaviruoti, neatsisakydamas savo principų, puoselėdamas savo aplinkoje padorumą ir žmogiškumą. Tai galima aiškinti tik ypatingais jo diplomatiniais gebėjimais, gal net talentu. Būdamas geras psichologas, įpratęs stebėti ir vertinti žmonių kalbas ir elgesį, jis jautė, ką, kada ir kaip galima kalbėti, kuo galima arba negalima pasitikėti, suprato, kaip, nedarant kompromisų su sąžine, galima formaliai patenkinti dažnai gana neaukšto intelekto nomenklatūrinių darbuotojų reikalavimus ar susilpninti jų budrumą. Tai kus būdas, atsargumas, mandagus bendravimas ir su nelabai mėgstamais asmenimis padėjo jam įgyti santykinį valdžios palankumą ir nepakliūti į likviduotinių „buržuazinių nacionalistų“ sąrašą. Laikui bėgant toks renomé, randantis vis daugiau specialistų, leido įgyvendinti vis kitus svarbiausiojo plano – plėsti psichologijos institucijų tinklą – punktus. Tai šiek tiek palengvino ir „atšilimas“, prasidėjęs po Stalino mirties. 1958 m. buvo įsteigtas Mokyklų mokslinio tyrimo institutas, kurio direktoriumi taip pat buvo paskirtas ir dvejus metus šias pareigas ėjo A. Gučas. Nors dauguma instituto sektorių buvo skirta įvairių

mokyklose dėstomų dalykų metodikų problemoms, vienas sektorius užsiiminėjo psichologiniais mokymo klausimais. Deja, išplėsti šio sektoriaus veiklą iki atskiros specialiai moksliniams psichologijos tyrimams skirtos įstaigos nepavyko nei sovietmečiu, nei nepriklausomos Lietuvos metais.

Tais pačiais 1958 metais A. Gučiui pavyko išsirūpinti leidimą įsteigti aspirantūrą prie Vilniaus universiteto Psichologijos katedros. Pirmasis į ją priimtas aspirantas J. Lapė 1962 m. apgynė mokslų kandidato disertaciją ir, pradėjęs dirbti Psichologijos katedroje, tapo pagrindiniu prof. A. Gučo pagalbininku. Netrukus ėmė rasti ir daugiau čia disertacijas parengusių psichologijos mokslo kandidatų. Paradoksalu, bet šio laipsnio ilgai neturėjo pats aspirantūros steigimu rūpinęsis katedros vedėjas A. Gučas, kuris, protestuodamas prieš daktaro laipsnio anuliavimą, neskubėjo rašyti kitos disertacijos. Vis dėlto, suprasdamas, kad tai turėtų padaryti ne tiek dėl savęs, kiek bendram psichologijos labui (mokslo laipsnis buvo formalus reikalavimas, kad būtų galima eiti įvairias vadovaujamas ir kitas atsakingas pareigas), A. Gučas parašo antrą disertaciją „Lietuvos psichologinės minties raida“ ir apgina ją 1964 m. Vėliau šios disertacijos pagrindu išleidžiama A. Gučo knyga „Psichologijos raida Lietuvoje (XIX a. pabaiga–XX a. pradžia)“, Vilnius: Mintis, 1968. Joje įtikinamai parodoma, kaip net sunkiais carinės spaudos ir spaudos draudimo metais Lietuvoje buvo brandinamos ir skleidžiamos kai kurios psichologijos bei jai artimų mokslų idėjos, rengusios dirvą profesionaliai mokslinei psichologijai. Šiandien jau galima pažymėti, kad tokią temą pasirinkęs profesorius išreiškė savo tam tikrą patriotinę poziciją, paneigdamas gana paplitusį niekinamą požiūrį į Lietuvą, kaip artojų žemę, pažįstančią tik „balanos gadyne“. Jis parodė, kad net ir nepalankiausiomis sąlygomis Lietuvoje buvo inteligentų – publicistų, moky-

tojų – kurie ir patys žinojo, ir gebėjo populiarinti tuometes pasaulio mokslininkų idėjas.

Pagaliau pavyksta įgyvendinti vieną didžiausių profesoriaus svajonių – atkurti psichologijos specialybę Vilniaus universitete. Po daug pastangų pareikalavusio parengiamojo darbo rūpinantis leidimais, formuojant būsimų dėstytojų kolektyvą, derinant studijų programą, 1969 m. į Vilniaus universitetą buvo priimti pirmieji psichologijos specialybės studentai. Tai buvo labai svarbus Lietuvos psichologijos raidos žingsnis, jis reiškė trečiosios, didžiausios, psichologų kartos radimosi pradžią.

8-asis–9-asis dešimtmečiai

Paskutiniai sovietmečio dešimtmečiai nebebuvo tokie nuožmūs ir atvirai terorizuojantys kaip okupacijos pradžioje. Kaip matėme apžvelgdami profesoriaus kelią iki 8-ojo dešimtmečio, buvo nemažai nuveikta steigiant ir plečiant psichologijos įstaigas, auginant psichologus.

Dabar, pereinant prie laikotarpio, kurį profesorius pradėjo kaip psichologus rengiančios katedros vedėjas, norisi plačiau pakalbėti apie jį, kaip šį darbą dirbusį, su studentais ir katedros dėstytojais bendravusį asmenį, kurį daugeliui buvo lemta pažinti ne iš kitų pasakojimų, o tiesiogiai, asmeniškai. Šiandien Lietuvoje įvairiose srityse dirba per 400 psichologų, kuriems teko klausytis profesoriaus paskaitų, bendrauti su juo per egzaminus ar šėlti jo akivaizdoje per studentiškas šventes. Dar nemažai ir profesoriaus bendradarbių, kuriuos su juo siejo kitokio pobūdžio – darbo – ryšiai. Kiekvienas iš mūsų turime skirtingą subjektyvią to laiko patirtį ir supratimą, tačiau yra dalykų, kurie veikė visus ir nuo kurių kartkartėmis verta nuvalyti užmaršties dulkes.

Kultūra ir pasaulėžiūra. Visada įspūdjį, kurį susidarome apie žmogų, lemia ta kultūrinė aplinka, kurioje jis gyvena, kurios vertybėmis vadovaujasi. A. Gučas, kaip ir dauguma tarpuka-

riu pradėjusių reikštis inteligentų, buvo Lietuvos kaimo vaikas, valstiečių sūnus. Ši „nuo žagrės“ atėjusių inteligentų karta, perėmusi iš savo tėvų sveikiausius prigimtinės moralės principus, buvo tie žmonės, tarp kurių buvo daugiausia idealistų, kuriems patriotizmas, pareiga, sąžinė buvo ne žodžiai, o jų savasties dalis. Jie mokėjo vertinti savo kultūrinį paveldą – kalbą, tradicijas, folklorą. Tokios buvo ir A. Gučo moralinės nuostatos, kurias tikriausiai dar labiau sustiprino jo gyvenimo draugė – žmona Giedrė Žmuidziničiūtė, žinomo Lietuvos dailininko, aktyvaus visuomenininko A. Žmuidziničiaus dukterė. Per ją meno pasaulis tapo dar artimesnis. „Jis myli grožį“, – sakė kažkada apie A. Gučą A. Žmuidziničius. Ir iš tiesų liaudies ir profesionalusis menas, muzika, poezija, gamta, ypač jūra, visada profesoriui teikdavo malonių emocijų išgyvenimų. Jautrumas grožiui, grožio išgyvenimas ir jo vertinimas yra turtingos asmenybės bruožai, darantys įtaką visai žmogaus pasaulėvokai. Tapę estetiniais poreikiais ir pagal A. Maslow teoriją – būdami poreikių piramidės viršūnėje, jie keičia visą žmogaus motyvų sistemą. Estetinės patirtys pasidaro svarbesnės už materialinę naudą, jų pradedama ieškoti kasdienybėje. Tai aiškiai buvo galima justi Gučų šeimoje. Tie, kuriems teko lankytis jų namuose, paliudys, kad nebuvo tuose namuose prašmatnių baldų ar kitokių modernaus interjero detalių, bet sienos buvo nukabinėtos paveikslais, palangės apstatytos gėlių vazonais, kuklios kanapos užtiestos kaimo audėjų austomis lovatiesėmis. Humanitarines ir meno srities specialybes pasirinkę vaikai natūraliai perėmė tėvų puoselėjamas vertybes, patys atrado folklorą renkančias ekspedicijas, iš kurių grįždavo su naujai išmoktomis liaudies dainomis ir noriai dalijosi šeimoje savo atradimais. Todėl namuose, ypač švenčių dienomis, dažnai skambėjo autentiškos liaudies dainos. Mielai šioje aplinkoje „koncertuodavo“ šeimos bičiulė Beatričė Grincevičiūtė. Visi pir-

mujų psichologijos laidų studentai gerai žinojo ir mėgstamiausią profesoriaus Biržų krašto dainą, kurią kartu traukdavo studentišku švenčių metu. Tai, ką laikė didžiausiomis vertybėmis, jis, kaip pedagogas, stengėsi skleisti ir kitiems, auklėdamas savo vaikus, studentus, bendradarbius. Daugelis žino, kad prof. A. Gučas yra vienos ilgam įsitvirtinusios psichologijos studentų tradicijos pradininkas. 1969 m. priimtų studentų imatrikuliaciją profesorius pasiūlė pradėti klasikine muzika ir pakvietė į universitetą Vilniaus kvartetą. Nuo tol šis garbingas muzikų kolektyvas tapo kasmečių studentų „krikštynu“ dalyvis. Patį profesorių taip pat gana dažnai buvo galima sutikti filharmonijoje ar teatre.

Profesinė kompetencija. Bendroji kultūra ir platūs pažintiniai interesai atitinkamai paženklino ir A. Gučo profesinę kompetenciją, jo, kaip psichologo, pažiūras. Tai yra jį domino psichologijos temų ir metodologinių požiūrių įvairovė, kurią jis vertino ir tolerantiškai (pripažindamas jų egzistavimo galimybę), ir kritiškai (be svarstymo neperimdamas net ir populiarių idėjų). Iš visos tos įvairovės profesorius bandė formuoti savo požiūrį, kurį galima būtų apibūdinti kaip išlaikomą vidurio poziciją, artimą realybei ir sveikam protui. Tai reikėsi tuo, kad jis, nebūdamas kraštutinio empirizmo ir bihevizmo šalininkas, netapo nei psichoanalizės, nei humanistinės psichologijos apologetu, pripažino empirinių psichologijos tyrimų, jų nesuabsoliutindamas, svarbą. Tokia pozicija paviršutiniškai žvelgiant gali atrodyti pernelyg paprasta, tačiau tikrosios tiesos ir yra paprastos.

Profesoriui visada buvo svarbus taikomas psichologijos aspektas. Nuo pat studijų pradžios pasirinkęs psichologiją ir pedagogiką, jis šių dalykų sąsajų neatsisakė ir vėliau: žmogaus mokymas ir ugdymas jo požiūriu buvo ta sritis, kuriai psichologija galėjo būti naudingiausia. Konkrečiai praktiškai tai įgyvendinti A. Gučas pradėjo dar prieš karą, testuodamas ir konsultuodamas

moksleivius profesijos pasirinkimo klausimais. Jau tuomet šis darbas rėmėsi prielaida, kad kiekvienas žmogus yra individualus, turi tik jam būdingų polinkių ir gebėjimų, kuriuos atpažįstant ir plėtojant gali būti siekiama asmenybės darnos ir gerovės. Būtinumą pripažinti ir gerbti asmenybės individualumą A. Gučas pabrėždavo įvairiose paskaitose ir straipsniuose mokytojams ir tėvams. Asmenybės problematiką, kaip svarbiausią psichologijos tyrimų sritį, išskyrė ir paskutiniame savo interviu 1988 m. („Kultūros barai“, 1988, Nr. 2). Jame A. Gučas teigė, jog asmens moralinė atsakomybė, jo patikimumas tampa ypač reikšmingas veiksnys sudėtingėjant technologijoms, imantis labai sudėtingų sistemų valdymo. Jo nuomone, asmenybės psichologija turėtų paaiškinti ir prognozuoti žmogaus patikimumą sudėtingomis, fizinių ir dvasinių jėgų reikalaujančiomis aplinkybėmis, tačiau tam reiktų išsamiau ištyrinėti ir geriau suprasti žmogaus vertybių ir vidinę bei išorinę veiklą laiduojančių psichologinių mechanizmų ryšį.

Studentams skaitomų kursų paskaitose profesorius visada mokėjo surasti „aukso vidurį“ tarp mokslinio tyrimo faktų ir gyvenimo tikrovės, teorijos ir praktikos, istorijos ir dabarties. Todėl, parodydamas nagrinėjamos problemos istorinę kilmę ir, jei įmanoma, lietuvių tyrėjų įnašą, profesorius niekada neapkradavo studentų galvų naujų laboratorinių tyrimų moksliniu žargonu ir empirika, visada stengdavosi interpretuoti tyrimų duomenis suvokiamos tikrovės kontekste.

Kalbant apie psichologijos paskaitas, visada išskyla literatūros, kuria remiantis jos rengiamos, klausimas. Sovietmečiu šis klausimas buvo ypač aktualus. Lietuvą pasiekdavo tik rusų autorių ir nedidelės dalies užsieniečių, kuriuos sovietinė valdžia nusprendavo įsileisti ir išversti į rusų kalbą, knygos. Tačiau profesoriai turėjo privilegiją – jiems buvo leidžiama savo nuožiūra nusipirkti dvi užsienio autorių knygas per metus. A. Gučas nėra praleidęs nė vienos tokios progos; jis labai

apgalvodavo, ką pasirinkti, įvertindamas ne tik savo, bet ir katedros kolegų interesus. Todėl jo dar prieš karą pradėta kaupti ir vis papildoma biblioteka naudojosi visi katedros dėstytojai, aspirantai ir diplomantai.

Nors formaliai studijų programos reikalavo dėstyti ideologizuotus psichologijos kursus, profesorius nei pats paisė šių reikalavimų, nei vertė jų laikytis kitus katedros narius. Profesoriaus bendradarbiai gerai jautė jo nuostatas, todėl katedroje, viešai neskelbiant antisovietinių nuotaukų, vyravo skepsis į visus ideologizuotus dalykus. Pagal galimybes ir prieinamus literatūros šaltinius visi dėstytojai stengėsi supažindinti studentus ir su už „geležinės uždangos“ egzistuojančiu mokslo pasauliu.

Negalima nepaminėti ir to, kad profesorius visada daug dėmesio skyrė sklandžiai ir taisyklingai lietuvių kalbai; pats laikydamasis kalbos kultūros reikalavimų, to reikalavo ir iš studentų. Jis buvo ir aktyvus lietuviškų psichologijos terminų kūrėjas, buvo pradėjęs rinkti lietuviškų terminų kartoteką. Rūpinimasis lietuviškai skleidžiamomis psichologijos žiniomis paskatino prof. A. Gučą inicijuoti lietuviško psichologijos vadovėlio leidybą. Subūręs autorių kolektyvą, jis ėmėsi atsakingojo redaktoriaus pareigų. 1980 metais pasirodė jo redaguotas lietuvių autorių vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams „Bendrosios psichologijos paskaitos“, kurio ant-rasis papildytas ir pataisytas leidimas, pavadintas „Bendroji psichologija“, išėjo 1986 m. Tuo pat metu A. Gučas rengė vaiko psichologijos knygą, skirtą tėvams. „Tėvų bibliotekos“ serijos knyga „Vaiko psichologija“ buvo išleista 1981 m., o dar kartą pakartota 1990 m., jau po profesoriaus mirties.

Profesorius rūpinosi ne tik mokomosios, bet ir mokslinės literatūros leidimu ir redagavimu. Jis ilgą laiką buvo Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbų, iš pradžių ėjusių „Pedagogika ir

psichologija“, vėliau – „Psichologija“ pavadinimais, redakcinės kolegijos narys arba atsakingasis redaktorius.

Bendravimas. Dėl to, kas pasakyta, taip pat, remdamiesi savo prisiminimais, daugelis turėtų sutikti, kad profesorius A. Gučas buvo mokantis ir mėgstantis bendrauti žmogus. Be teigiamų emocijų, kurias teikia pats žmonių tarpusavio ryšys, bendravimas psichologijos profesoriui buvo priemonė sužinoti apie kitų žmonių patirtis. Skirtingų profesijų žmonės buvo jam tarsi langai į kitą mažai pažįstamą, tačiau visada dominusį pasaulį. Iš jų jis sužinodavo, ką surado pajūrio pilkapius kasinėjantys archeologai, ką nustatė teatro istorikai, kuo užsiima literatūrologai ir filosofai. Šių profesijų žmonės dažnai svečiuodavosi Gučų namuose, nekalbant jau apie kolegas psichologus, su kuriais neformaliai geriant kavą būdavo aptariamos ir pasaulio psichologijos naujienos, ir įvairūs einamieji vietos psichologų reikalai. Profesorius mėgdavo kviestis katedros kolegas į namus ir savo asmeninių švenčių, ir net sovietmečiu nepamirštų Kalėdų ar Velykų proga. Ypač įspūdingos čia būdavo Velykos, kurios tapdavo vos ne margučių paroda. Marginti kiaušinius ypač mėgo ir mokėjo G. Gučienė ir įtraukdavo į šią veiklą visą šeimą. Per šventes šie meno kūrėniai su džiaugsmu buvo išdalijami apsilankiusiems svečiams.

Kadangi profesorių visada domino naujos gyvenimo ir laiko tendencijos, naujos kartos idėjos, jis mielai bendravo su jaunimu, gerai pažinojo savo vaikų draugus, visada lengvai pelnydavo jų simpatiją. Mėgdavo pakalbinti ir savo esamus bei buvusius studentus, dažnai nustebindamas juos savo dėmesiu, jų vardų ar pavardžių atsiminimu.

Kalbant apie bendravimą reikėtų prisiminti, kad A. Gučas nuo 1958 metų daugiau nei du dešimtmečius buvo Lietuvos psichologų draugijos pirmininkas. Tiesa, draugija tuo metu buvo SSRS psichologų draugijos skyrius, tačiau,

nors ir buvo nuo jos priklausoma, atliko teigiamą vaidmenį, burdama Lietuvos psichologus bendrai veiklai, organizuodama vietines ir Baltijos psichologų konferencijas, palaikydama ryšius su pažangiaisiais kitų SSRS respublikų psichologais. A. Gučą dėl jo būdo ir erudicijos vertino žymiausių SSRS universitetų psichologai, jo rekomendacijos padėjo ne vienam jaunam Lietuvos psichologui patekti į Maskvos, Leningrado, Kijevo universitetų aspirantūrą ar stažuotę.

Profesoriui pavyko net ir per „geležinę uždangą“ pasiekti ir kai kuriuos JAV dirbančius lietuvių išeivijos psichologus. Jau 1976 m. į Lietuvą iš Cincinačio (JAV) atvykęs profesorius V. Bieliauskas perskaitė viešą paskaitą Vilniaus universitete, o 1982 m. ir 1986 m. jis skaitė paskaitas ir vedė seminarus psichologams. Tuo pat metu buvo užmegzti ryšiai su kitu JAV dirbančiu lietuvių psichologu J. Pikūnu, kuris taip pat ėmė lankytis, o po nepriklausomybės atkūrimo ir dirbti Lietuvoje. 1987 m. profesorius ėmė susirašinėti ir pakvietė atvykti į Lietuvą Clarko universiteto profesorę I. Užgiriene. Deja, jos atvykimo nebesulaukė, bet jo pradėtas bendravimas su I. Užgiriene buvo labai vaisingas: profesorė ne vieną kartą buvo atvykusi į Vilnių, dirbo čia visą semestrą, vadovavo daktaro disertacijos rengimui, finansiškai rėmė Psichologijos katedrą perkant knygas ir aparatūrą. Kažkokiais būdais A. Gučas išgirdo ir apie Kanadoje gyvenančią ir dirbančią prieškarinio VDU auklėtinę psichologę A. Šidlauskaitę. Tai sužinoję iš profesoriaus, katedros psichologai vėliau patys ėmė ieškoti ir plėtoti ryšius su ja. Visi šie išeivijos psichologai dabar yra Lietuvos psichologų sąjungos garbės nariai.

Nepriklausomos Lietuvos psichologija

Prof. A. Gučas, taip išmintingai vairavęs psichologijos laivą per sunkiausias okupacijos metus,

tarsi atlikęs savo misiją, paliko mus pačiame nepriklausomybės priešaušryje. Kaip tos misijos sėkmės liudininkas, liko jau gausi jo pastangomis išugdyta psichologų bendruomenė, kuri dvasiškai buvo pasirengusi bręstančiam istorijos virsmui. Dauguma jaunesniųjų prof. A. Gučo kolegų iš karto tapo aktyvūs besikuriančio Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio dalyviai ir rėmėjai. Lietuvos psichologai buvo viena pirmųjų profesinių organizacijų, pradėjusių faktinį atsisakymą nuo SSRS struktūrų. Jau 1988 m. pabaigoje įvykusiame Lietuvos psichologų draugijos suvažiavime buvo nutarta atsisakyti Lietuvos psichologų draugijos, kaip SSRS psichologų draugijos skyriaus, narystės ir pasirengti savarankiškos Lietuvos psichologų organizacijos steigimui. Tai buvo padaryta 1989 m. sausio 21 d. įvykusiame Lietuvos psichologų draugijos suvažiavime, oficialiai paskelbusiame savarankiškos Lietuvos psichologų sąjungos gimimą.

Atkūrus nepriklausomybę, Lietuvos psichologija pradėjo naują savo istorijos etapą, kurią veikia laisvosios rinkos dėsniai, globalizacija, staigus naujų komunikavimo priemonių proveržis. Tokiomis sąlygomis keičiasi žmonių santykiai, jų vertybių sistema. Pasikeitė ir psichologijos specialistų rengimo sistema, ir jų darbo pobūdis. Radosi ir nauja psichologų karta, tiesiogiai jau nepažinojusi ilgamečio Lietuvos psichologų lyderio. Kaip tokiomis sąlygomis gyvuos Lietuvos psichologai? Ką jie perims iš savo istorinio paveldo? Ar jie gebės dėl bendrų interesų apriboti savo asmeninius poreikius? Ar supras, kad pareigos įsisąmoninimas kartais yra svarbiau nei savo teisių išmanymas ir kova dėl jų? Ar mokės vertinti žmonių kūrybos ir jų santykių grožį? Į šiuos klausimus šiandien sunku atsakyti, bet turime viltį, kad prof. A. Gučo išauginto psichologijos medžio gyvastį lems sveiki ir nepalankiems poveikiams atsparūs genai.